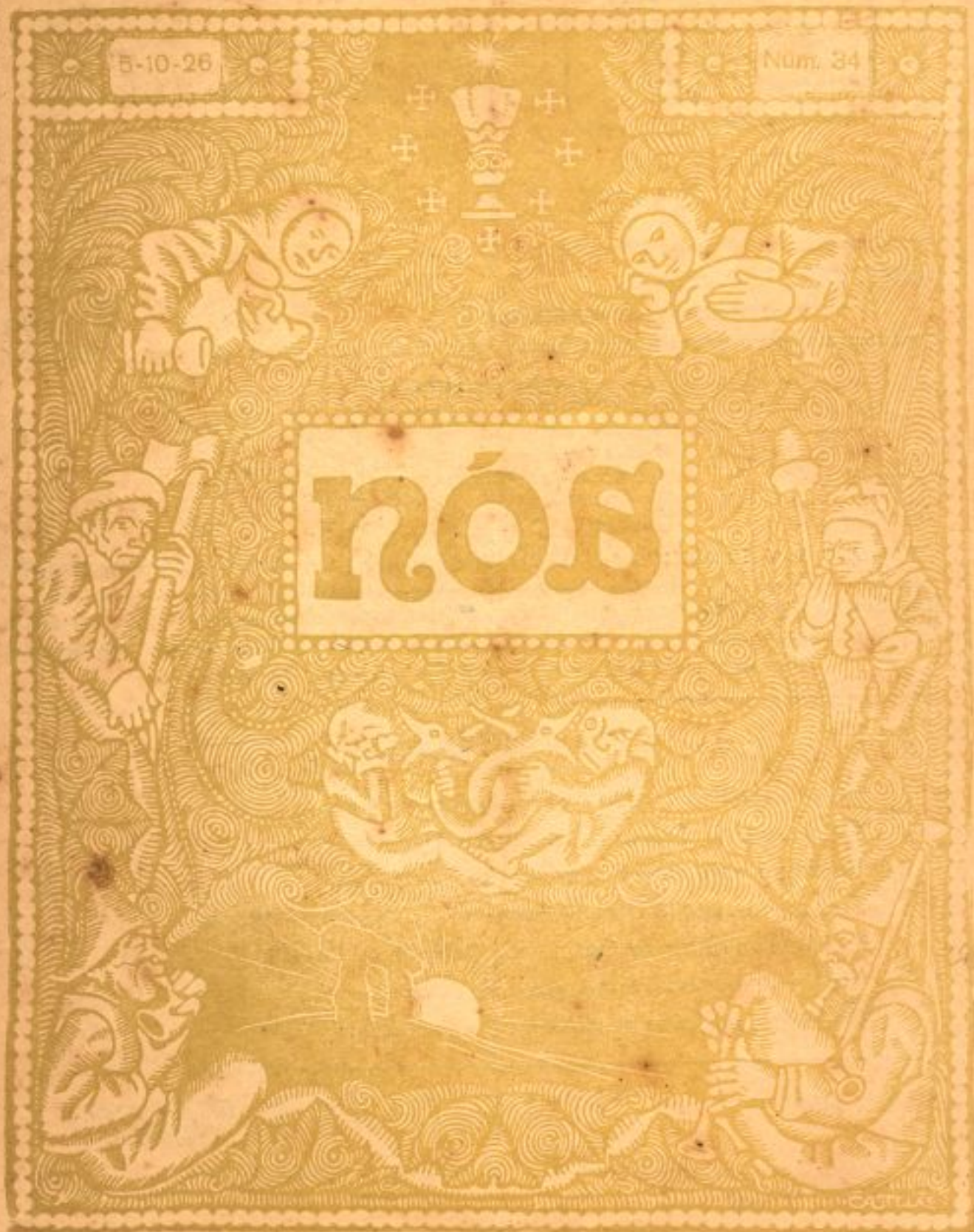

5-10-26

Num. 34

nóſ

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIRECCIÓN E REDAUCIÓN

Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6 pesetas.
Fora da Península	15 ..
Número solto na Península	1 ..
Na Arxentina	60 centavos
En Cuba	30 ..

OS PAGOS SON ADIANTADOS E OS GASTOS DE XIRO LE CONTA DOS SUSCRITORES

Este boletín non publica mais orixinas qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redacción.

SUMARIO

Cántico do Sol, según San Francisco de Asís.

No centenario de San Francisco de Asís.

Do futurismo e mais do karma, por Vicente Risco.

Tres contos, por R. Otero Pedrayo.

A Edade do Ferro na Galiza, por Florentino L. Cuevillas.

Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza

Os homes, os feitos as verbas, pol-a Redacción.

LEA VOSTEDE

A NOSA TERRA

IDEARIUM DAS
IRMANDADES

Administración Real, 36 — A Cruña

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano III ★ Ourense 15 Outono 1926 ★ Núm. 34

Cántico do Sol, asegún San Francisco

Moi Outo, omnipotente e bon Señor
Pra ti son as gabanzas, a groría e a honra e toda beizón.
Pra ti soilo, Moi Outo, conveñen
E ningún home é dino de dicir teu nome
Gabado sexas, Meu Señor, con todas as creaturas tuas
Particularmente, Meu Señor, o irmau Sol
O que dá o día e por il ti nos alumas
E il, fermoso e raiolante c'un grande esplendor
De ti, Moi Outo, leva a sinificación
Gabado sexas ti, Señor, pol-a irmá lua e as estrelas
No ceo ti fixéchelas, craras, preciosas e belas
Gabado sexas ti, Señor pol-o irmán vento
E pol-o aer e a nube e o sereo e todol-os tempos
Pol-os que ás tuas creaturas dás mantenza
Gabado sexas ti, Señor, pol-a irmán auga
A que é moi doada e homilde e preciosa e casta
Gabado sexas ti, Señor, pol-o irmau lume
Pol-o qu'alumas a noite
E il é fermoso e ledó e cheo de forza e valente
Gabado sexas ti, Señor, pol-a irmã nosa nai terra
Que nos mantén e coida
E dá os variados froitos c'as frores cooradas e a herba
Gabado sexas ti, Señor, pol-os que por teu amor perdoan
E aturan a door e os traballos
Benaventurados os que viven na paz
Pois eles han ser por ti, Moi Outo, coroados
Gabado sexas ti pol-a irmã nosa morte de corpo
Da que se non pode librar ningún home vivente
Malura pr'os que morren no pecado mortal
Ditosos os qu'atoparon as tuas santas vontades
Pois non lle fará mal a segunda morte
Gabai e abenzoai ô Meu Señor e daille grazas
E servídeo c'unha grande homildeza.

No centenario de San Francisco d'Asís

No sol-por do sábado 3 d'Outono do 1926, realizouse na Pociñeula o glorioso tránsito de Francisco de Asís; n-aquela mesma serán pdeu que lle leeran un texto do Evanxeo de San Xoán: «Denantes da Páscoa, sabendo Xesús que chegou a súa hora pra pasar d'iste mundo ó seu Pai, como fiña amado ós seus qu'estaban no mundo, amounos ata o cabo...»

Hoxe com'entón, nas horas derradeiras do día d'Outono, trema unha saudosa eisallación: as montañas lonxanas vólvense corpos astrás denantes de s'afundiren no misteyro da noite, nos sucos do torrón labrego desbotan as froiñas homildosas afeitas a brillaren com'ascondidas baixo do longo ouveo da invernia carcoal. A vós dos arboredos ten líricos estremecimentos. Morreron os barrocos poentes do vrau e aquelas suntuosas apoteoses de nubens e de luz empalideceron en puros fondos de testas penitentes. Inda pr'os homes mais carnois, ten o outono unha invitación ó elsame interior; xurde unha penetrante melanconia nas rúas das grandes vilas, nos istantes fondos qu'arredan o sol-por do trunfo teatral da luz dos arcos voltaicos. Ata os vizes mais baixos adequiren certa sotileza que poidéramos chamar metafísica n-iste mes qu'acurta a vida vexetativa da natureza e perludia o cantar das augas, ordeado com'as fugas dos corales de Bach.

Anciosa sede do infindo A mar non colle nas suas concas e ergue o peito atrevoado de salayos cósmicos nas outas marelas. Tamén San Francisco de Asís chegou ó cume d'unha idade do cristianismo c'unha ansia d'infindo, de Deus, superando a teoloxía pol-o amor.

San Francisco é o tema-elxo d'unha imensa literatura. Aparte da mais pura que decorre pol-os regos propios do franciscanismo, unha grea de literatos amigos do pintoresco e do estrano, de filósofos maravillados pol-a forza superior da intuición, d'artistas en procura do xérmolo do xenio mañanceiro dos primitivos, teñen considerado dende os mais variados ángulos a figura radiosa do Probiño d'Asís. E ó

rivés do que pasa c'outras grandes figuras hestóricas, atopan soilo unha confirmanza cada paso mór do que de Francisco dixo a tradición e o pirmeiro biógrafo, Tomás de Celano. Estudando a literatura sobre Platón, por eixemplo, temos cuasque tantas interpretacións com'autores; é qu'a materia lumiosa dos filósofos óllase asegún o corte dos prismas qu'a consideran. De San Francisco, fora d'unha mór precisión de datas, d'influencias ou derivanzas, soilo se pode concruir dicindo que foi o mais perfeito home de Cristo que teña nado de ventre de nai.

Tense dito que San Francisco foi o descubridor das belezas e da sinificanza da natureza, gracias á súa sensibilidade chea d'amor a total-as cousas. Doadamente se pode demostrar com'os homes da Edade Media, teólogos ou artistas, foron conqueridos pol-a fermosura ou misteiro das formas naturás: abonda lembrar as comparanzas de Hugo de Saint-Victor, a sorprendente decoración das arquitecturas románicas e góticas, San Francisco amou á natureza sinxelamente, gabando n-ela a obra de Deus, pol-a forza do seu amore, sen pasar pol-os traballosos camiños dos filósofos. Todo home relixioso ten no seu vivir istantes de completa homildeza e ausoluta dedicanza á vontade de Deus; estirade istes raros istantes ó longo de total-as auciós d'unha vida, e terés conseguido o miragre da persoaalidade de San Francisco. D'eiquí a súa sinificanza humán, e o chamamento qu'exerce sobr'os conversos e os arrepentidos. Superior n-esto a todol-os demais grandes Santos, esperta ecos doces en total-as olmas nas que teña soado, unha soila vegada xiquer, a verba de Xesús.

A Orde dos Menores, os escritores relixiosos, os historiadores e poetas, celebrarán dinamente iste centenario incomparabre. A revista NOS soilo quer chamar sobre d'iste punto a atenzón dos seus leutores. Mais temos ademais outra causa.

San Francisco estivo na nosa Terra; os seus

pés lumiosos pisaron o poó do camiño dos peregrinos xacobeos. Entroulle na y-alma o recender dos nosos vals, misturou a cinza na cunca do caldo, cruzou gabando a Deus a sombra do Castelo, abenzou ós paxaros das carballeiras nos arboredos montesíos. Os seus xionllos gastaron as pedras sagradas do Sant-Yago románico e cosmopolita, esprendente de xemas, poboado d'isolados mosteiros, barulleiro nas rúas de todol-os falares da Cristiandade.

No recuncho mais homildoso do solar apostólico, ó pé da sinxela corrente das augas, baixo o nivel da radiosa basílica e dos vellos cenobios, inzou San Francisco a semente do convento dos Menores. Por algo é a violeta o embrema da Orde franciscana. En Sant'Yago pagou foro, com'os labregos e criou heroicos misioneiros que despois, cangados pol-os crimas estranos, rezaban na vellez, en Herbón c'o acento amoroso do Santo Patriarca.

O espírito franciscano tivo en Galiza un garimoso acollemento, na raza traballadora e homilde, apegada ó chán. De como sinte Galiza aquil incomparabre espírito fala con suprema verba o San Francisco d'Asorey. Ben quixeramos saber o que pensan os tendeiros e os ricachos, os rapaces namorados do diñeiro dend'os anos froridos, diante dos farrapos lixados, do éstese da y-alma apenas envolteita en corpo, qu'Asorey trabellou, en compañía do irmau Lobo. Mais non soillo lles; todos n-iste tempo de desorientación, no fracaso de total-as seguranzas, debemos adicar unhas horas do inverno que chega, a pensar na vida do Serafin d'Asis. Gregorio IX dicindo o seu panexírico, tomou por lema o lesto do *Ecclesiástico*: «Quasi stella matutina in medio nebulae et quasi luna plena in diebus suis et quasi sol refulgens, sic iste effulsit in templo Dei». Hoxe com'entón.

PEQUENOS ENSAIOS

DO FUTURISMO E MAIS DO KARMA

SCRIBIAME hai pouco Teixeira de Pascoaes, falando das correntes intelectuais de Portugal: «Uns queren tudo destruír, outros tudo conservar: futuristas ou integralistas»...

Outro tanto acontez un pouco en todos lados, no día de hoxe, e, o que pode que sea peor, outro tanto, se cadra, aconteceu sempre, embora en certos tempos con mais intensa e mais grave tensión. O que chaman tradición – pra min tradición non é mais qu'o desenvolvemento normal d'unha cultura – sempre tivo nemigos; as forzas de disolución social estiveron de cote loitando, e o que pra elas é mais grave, colaborando co-as forzas cohesivas, centrípetas, o qual non é estrano, pois é un feito que por fin, toda loita é unha colaboración, e todo triunfo unha transixencia co vencido. As porfias dos homes desenrólanse adentro d'un estreito circo de con-

dicionais qu'os salva, en cada caso crítico, do derradeiro e mais espido centrífugismo. Quéreo d'iste xeito a economía da natureza, e a súa conxénita polaridade que se dá aínda adentro do mesmo espírito individual.

O dito non é mais qu'unha das aplicacións do qu'espuxemos no traballo qu'aducamos ás idelas de Hermann Keyserling, tocantes a qu'a vida universal – sen qu'esta vida sea, se cadra, unha entidade en si mesma – busca sempre, non precisamente o mínimo esforzo, senon unha sorte de tensión mela, o camiño mais doado.

O que é, é que, proplamente falando, pode haber pasalismo, mais non hai nin pode haber futurismo.

Efectivamente: é certo qu'o pasado xa pasou, mais foi, é un feito, e por mais voltas que lle dean, xa non pode deixar de ser; non podemos impedir que fora coma foi. Os feitos son irreversíbeles.

En troques o futuro é pra nós coma si nono houbera. Temos que distinguir antr'o futuro que nós pensamos, e o futuro real, qu'aínda ha vir, e non sabemos como ha ser, aínda na parte en que tal futuro ha ser obra nosa. Aínda ise pode non ser coma nós queremos. Nós podemos ter agora, non hai duda, intencións fixas, precisas, definidas, pra realizarmos no porvir. Mais non sabemos si o futuro mesmo, nonos vai fraguer intencións novas, cecals opostas às qu'agora temos.

O pasado é noso, é cousa xa realizada, xa feita, ninguén nol-o pode quitar. O futuro, en troques, pódenos fuxir das maus.

En realidade, nin hai, nin pode haber futuristas porque se non pode ser partidario do que non existe, do que se non sabe o que é, o que vai ser. Por iso todol-os futuristas, unha de dúas: ou son sinxelamente amigos da destrución ou son en realidade *presentistas*, que queren proieutar no porvir o presente, ou o presente n-aquello que s'arreda do pasado, ou unha escolma d'iste presente, ou unha elisaxeración de todo ou d'unha parte do presente.

Porque non podemos surtir do presente mais que pol-a lembranza ou pol-a esperanza, que veñen a sel-os dous elementos da saudade, «cobiza do lonxe» — coma lle chamou Viqueira — en amol-os sentidos. Mais resulta qu'idealmente non podemos vivir o pasado, nin podemos vivir o porvir, mais que co-as ideas do presente. Interpretamol-o pasado co-as nosas ideas de hoxe; agardamos do futuro a realización das nosas ideas do instante actual. Mais veleiquí que mañá, esas ideas han ser xa outras. Non podemos ter agora ideas futuras, coma non podemos vivir realmente o futuro mais que cando veña, cando se faga presente.

Non podemos vivir realmente o futuro mais qu'en adiviñación ou profecía. Non hai mais cencia do futuro qu'a astroloxía xudicaría e similares, as cencias apotelesmáticas e diviñatoiras. Mais estas non todol-as teñen por certas, e aínda os casos de prescencia ou videnceia do porvir, non serían casos normais, senon isolados e esporádicos.

Idealmente, tampouco podemos vivir o futuro mais qu'en conxelura, en esperanza, en intención. Conxelura que se pode trabucar, esperanza que se pode esvaír, intención que se pode virar. E aínda o que asina vivimos non é

o futuro, senon o que nós supomos que ha ser, ou queremos que seña o futuro.

Porque non somos aínda o futuro. Somol-o noso pasado, e se cadra somol-o pasado todo da terra, e do Universo inteiro. E aínda ise pasado é o que ha sel-o porvir, pol-o menos, o que o ha facer. O pasado é o criador do futuro. Quen sabe si o porvir todo non estaba xa no comenzo na *panspermie* orixinal? E antes do comenzo, non estaba xa, dende sempre, no pensamento de Deus? Suprimide a Deus, e a vida toda do Universo, o porvir da terra e do home, había estar aínda en potencia na sumidade de nebulosa orixinaria, ou no qu'a substituíra na nosa representación do comenzo, ou no fonal da eternidade, se pensades que non houbo comenzo.

O pasado é a *preformación* do futuro. Canto hai e canto ha d'haber, non é mais qu'o desenrolo das *protoformas* pasadas. O que é e o que ha ser é secuenela do que foi, e tal cousa acontece porqu'enantes aconteceu tal outra. Por que non hai, nas causas segundas, propiamente creación, senon trasformanza: aparecemento de novas formas do mesmo sustrato sustancial. Iso é a vida, a Evolución Criadora, e canto hai é creación da vida.

A vida é desenrolo, esencialmente, e o seu modelo é o arbre. Aínda o home é esencialmente un arbre: no seu corpo ollamol-a disposición arbórea das veas e dos nervos, asunto do qu'outro día temos que falar. Iste feitio vexetal da vida, aínda nas suas formas superiores, nas que recibe a infusión do espírito, foi o que fixo pensar qu'a raíz da *mandrágora* podíase trasformar en home. O arbre é aínda o símbolo da caste, da raza, e o home leva iste símbolo adentro de si. A natureza amosta de cote ó home o camiño reuto, asegún aquilo dito de De Maistre, de qu'o home é sempre advertido do que lle convén saber.

E nós nacemos xa c'un futuro herdado, un futuro que nos foi preparado pol-os que viviron antes que nós. E nós mesmos, no noso pasado e agora mesmo, e obedecendo en gran parte ó pulo hereditario, estamos axudando a criar o noso futuro, incoscientemente, sen nos decatarmos e sen o querer.

Veleiquí o que chaman o *karma*: suma dos feitos dos nosos devanceiros, e dos nosos propios feitos, que levamos, queiramos ou non,

com'un pesado fardel enriba do lombo: o pasado a gravitar nas nosas costas. Non podemos botar a conta das sequezas que no porvir pode ter o mais pequeno dos nosos feitos. O cristiano sabe que pode ceibar a súa y-alma do *Karma individual* – o pecado e o seu castigo – gracias á penitencia; mais ninguén pode fuhr o *Karma cósmico*, nin o *Karma social*. Coma nós recollemos dos nosos abós, os nosos fillos e os nosos netos han recoller o noso. Pode a decadencia nas culturas ser un feito natural, com'a encianidade do home, ou o outono do ano, mais as súas formas en cada caso, son Kármicas.

Veleiquí com'o futuro, ven do pasado. En realidade, o valor todo que damos ó pasado non pende mais que n-esto: o futuro está xa esencialmente no pasado, coma *preformación* e coma *Karma*.

D'eiquí sacamos dúas verdades importantes:
1.ª Precisamente de ser o futuro *función* do

pasado, ven o que o futuro seña ata certo punto previsíbre e calculabre, previsión e cálculo que se funda no estudo do pasado, o qual sempre ten que ser tido en conta. Efeitivamente, os homes cando van emprender calquera cousa, teñen que botar de conta qu'a natureza ambiente por unha banda, e a natureza human pol-a outra, hanse seguir portando coma fixeron ata hoxe. S'iste cálculo crebara, non habería obra posíbre.

2.ª Qu'a oposición pasado-futuro, é aínda unha falsa oposición, como a oposición cultura-natura. Responden as dúas no mais fondo, a unha concepción filosófica dogmática e pre-Kantiana, unha trabucada concepción espacial do tempo coma sucesión; e pra nos ceibarmos d'ela, pra nos ceibarmos a unha do pasatismo e do futurismo, témonos qu'acoller a unha concepción bergsoniana do tempo coma duranza.

VICENTE RISCO

TRES CONTOS

O MEDO

O neno espertou ben tarde sen se dar conta d'onde estaba: nin amolecia na escuma priguizosa do seu leito da vila nin chegaba a nel pra darlle bicos de tres estralos i-a xicara do chocolate. Agora non s'astrevía a estarricarse na larganza do disforme leito outo e frío; alá abaixo debía estar o seu fatelo novo, o orinai, o libro dos contos. Por enriba penduraban das vigas do treito, xamós curados e queixos d'Holanda; unha vella araña reumática rubia adespaciño pol-as madeiras da fiestra coarrelada.

O neno ben se decatara de que aquela sabia araña facía e sorna morna, que ollaba pra il como quen non quer a cousa, e pensaba alcanzar o treito e vir correndo com'unha estrela negra pra deixarse caer enrugada e fría cas palas recollidas, na quentura do leito. O neno non era capés de baixar soilo ó chan frío; un salayo rubialle pol-a gorxa cando de súpeto che-

gou un novo espanto: viñan non se sabe d'onde outos berros espaciados, estranos, de mór a menor, rematando n-un estertor de morte, coma cando un xigante era ferido pol-a espada d'un cabaleiro. – A porta abríuse i-entrou a tía ulindo a xiada i-a chamusco.

– Érgueite, meu filliño, hoxe temos festa grande. Os da vila criádesvos demasiado señoritos e non lle tendes amore a istas cousas. Estamos co-a matanza. – E collía ó rapás pra baixalo do outo leito.

Ó correr do día viu o neno homes terribres, de gargallada de verdugos que acenaban con grandes coltelos afilados e usados coma s'estiveran afeitos a curtar moitas gorxas. Mulleres de brazos nús roxos do frío e rosto de pedra, chegaban con cestas de bofes e tripas, cicais de pobres nenos mortos no bosque aquí onde asegún o médeco ouveba o lobo todal-as noites i-un grande ogro acougábase no oco d'un caracocho. As horas do curto día d'inverno (un sol canso facía o seu oficio de mal xenio paseando moi preto das

serras enfiñadas, unha friaxe no soutelo de follas podres e brazos retortos, un can friseiro encadeado no recuncho do curro) foron longas pr'o neno. O tio crego e mais o medeco, chegaban ô mediodía i-â merenda falando verbas duras, prontos âs determinaciós fortes. O neno tiña que debullar o latín: moito Raimundo e moitos paus; cando fora un pouco mais grande era preciso que fora â montana pra aliviar ô seu pai e tratar alí com'un home c'aquiles diaños de pelsanos rentétros que non pagaban e ladrós que facían a crís nas leñas das carballeiras. Da cocíña chegaban esprandores d'un forte lume, anacos de verbas prontas, roídos d'istrumentos de supricio e morte. Tudo parecía demudado na casa. Tiña medo de cando pechára a noite; asíreveuse a andar amodiño car'a solaina pra gozar d'un derradeiro anaco de día e voltou espaventado pr'o sofá da sala xa toda colgada de tréboas; na grande viga do corredor penduraban catro porcos disformes na escuridade.

O neno aniñou no recuncho do sofá e pechou os ollos, tremando. Co trafego da angueira, a tía esquencérase de acender o quinqué das calcomanías. Fíxose noite fonda, tudo calou na tréboa arripiante, o rapás faziase pequeniño no seu acougo cando sentiu unha cousa mol que esgarabellaba con poulas peludas e artelladas na carne de galiña do seu probe colo nú. Refregouse contra as almohadas, correu atolado na escuridade e caíu por unha trapa aberta; caía, sen chegar ô fondo. Pr'onde iría? Detívose n-unha crás de cocíña de terra; non s'alcanzaba a mirar o freito nin as parés. Na fereira queimábase con fogo mortotáboas de cadaletto, aquelas que ollara o neno na casa da Hirmandá cando foi o domingo â missa do tio: unha vella escanastada, mistura de galiña esprumada, bruxa e probe de pedir pol-as portas; alizaba o lume c'un oso de morto e coidaba de escumar un pote negro no que servían cabezas rizas, maús, costelas, de rapaciños.

O neno sentido n-un tallo tremaba com'un azougado e ben sentía que outra cousa había iras d'il que non-o-deixaría-fuxir; unha cousa que bufaba baixiño verbas noxentas e impracabres, cicais aquiles latinorios que estudaba o seu irmán mór. Ollou d'esguello e viu os catro porcos, de pé abancándose mainamente

ô compás do qui, quae, quod, cantado moi baixiño. Tiñan os bandullos abertos, cruzados por estacas, os dentes recachados i-os ollos atentos pra il.

Cando chegaron c'a lús, o rapás tiña calentura. Deltárono n-un xergón acarón do leito da tía, fixéronlle rezar moitos padrenuestros e prometéronlle encargarlle unha corza viva ôs caseiros da montana.

II

O LUAR I-OS PENEDOS

Os penedos pol-o día calan no monte coma c'un silencio planetario. Mais pol-a noite, cando o luar vai apalpando entre núbens e penedos, as pedras falan.

Por iso o piñeiro torto da gándara garda o medo d'ouvir aquelas verbas da pedra i-está sempre en áititude d'escotar.

O pastor da avenza ten medo de ficar soilo acarón do penedo que ten fectura de r3; aixiña s'avergoña i-o can mira con ollos tristes o rapáz montado no penedo. O home acarranchaperras do monstro. O sol-por faille unha apoteósis i-o vento da serra límpalle os ollos i-espiéllalle as arelas do trunfo.

O luar nasce nos penedos craro e doce com'o pensamento na serie animal, asegún os sabios d'outro tempo.

O luar i-os penedos falan coma vellos compadres.

Os colos amontoados comestos pol-os fios de serra da auga das inverñias; as pedras en figura de ovo, somallantes ôs celebros dos homes primeiros; as laxes tendidas que teñen marelas non vistas pol-ôs ollos humans, marelas do fogo interior da terra que as fan rubir e baixar a maneira do salgado lombo das badías.

Tudo o monte creba a súa sede de verbas na pulpa de froita da lúa.

E din: Chegaron os canteiros e racharon a nosa entráa.

Con firos e con picarañas cortaron lousas pra covas, lumieiras pr'as casas, postes pr'as viñas, pedras traballadas en curva com'as táboas das pipas pr'os arcos das eirexas. Tudo o coto salayou caladamente c'a doór das feridas i-un arripio mórno foi correndo en onda.

vibradoira por debaixo dos chaos traballados, por debaixo dos vals cobertos de terra mol, nosa filla desleigada que se deixou misturar c'as materias podrecentes do toxo, do arbore e do animal, rubía pol-as costelas esgrevias da serra e sentiase nos outos píncaros espídos e luzentes coma li morno penedo pantasmal do ceo.

A fonte que andivera o correr dos anos descubrindo eiquí e alí pol-a penedía, tamén ouviu como o piñeiro o falar cósmico do ermo; hoxe encafiada chora pol-o mistéreo da montana.

Unha vegada cando xa as brancas feridas do monte se cobriron c'a tona piedosa dos ouricelos, a verba praleada do luar cobriu com'unha névoa de voce os outeirais silenzosos, decindo:

— As pedras, vosas irmans, arrincadas pol-a ferramenta dos homes amigos do estrondo, xa voltaron a ser ceibes. Longamente falei con elas nas noites derredeiras e demorei na súa compañía. Fuxiron os homes da cidade orgullosa; as pedras, disoltos os cementos i-enfurruxados os ferros, estran a campia que foi n-outro tempo solar da urbe crara. As lousas tumbais mordidas pol-o tempo refador das letras amontóanse en cotos ceibes; perdéronse as finas arestas da talla i-os arcos con ríolas de pedras soltas salferidas sen treza da arte; as lumieiras criadas pol-o medio, hastra as columnas ergueilas com'os arboredos ordeados dos parques, todas elas fan no chao silenzoso unha nova penedía. Vosas irmans outra volta. Mais estou triste porque falándolle eu garimosamente coma nos antigos tempos, non souperon responderme.

Os penedos do ermo abanearon mainamente dicindo: Xa non son nosas. Outra y-alma ficou n-elas, a y-alma que lle sopraron os artistas, os obreiros, e ademais a door acugulada das xeneracións crecidas e mortas ós seus pés. Nin o fogo eterno da Terra ou do Sol sería capás de limpelas da vibración humán; sempre tremerá no cerne das pedras traballadas. Endexamais voltarán a sere as nosas irmans. Para sempre perderon a súa virxinidade pranelaria.

A lúa pra arredar os penedos d'aquiles tristes sentires, fixo tolas carreiras entr'as desfeitas neboeiras; danzou a danza dos veos i-ó

final corrouse c'un halo de lazo astrol dino da raíña da noite eterna.

Os penedos gardaron dende entón unha melecónia de petrucios abandonados.

III

AS ONZAS

A tertulia estaba ben animada. De cando en cando ouvíase un decorrer de ferrollos, ladraba o can, i-entraba na sala un novo persoaxe en compañía do frío vento de marzal. Xa estaban dende cedo as escribanas, nai e fillas, ocupando o mellor sitio rente á cheminea (o escribano restaba na casa chorando a lús que lle facia gastar aquí endiañado preito d'Oseira), o crego sentado coma sempre no grande arcaz labrado, atufado de rapé as nocas peludas e deixaba ver as polainas de guerra baixo o balandrán verdecente; o fidalgo esguío das Quintás cicais soñaba c'os tempos da estudantina, cando en Sant'Yago era ademitido nos salós e podía ler libremente d'aquiles libros que viñan de Francia. Qué mal fixera en non demorar na vila, il, home feito pr'as luzes do sigro e non pra esmorecer na aldela lonxana delgada com'un can ó pé d'un maorazgo budo e d'un crego noxento e tiráneco! Mais aquela casina brasonada, aquelas parras i-a nai velliña trouxerano ó tristeiro estado de fidalgoite cazador de coellos e farto de cuncas de caldo.

Tamén asistían as primas d'Ourense e por decontado as fillas do maorazgo. Pequenas, fracas, d'un raro e luzente ollar, andaban d'eiquí pr'alí bufando xordamente entre elas e sin fazer apenas caso da probe nai, médeo parva, Misia Xacinta, que sentada no sillón i-envolta en cobertores soñosos alegraba unha migulña cando as moedas locian e soaban na mesa. Os fillos, álost Tabernas e feiras había d'abondo no país. Como non estivera algún c'a testa rachada nas lousas do camiño das malas mulleres.

O maorazgo, o dono do grande pazo, sentiase triste aquela noite. D'ordinario era de poucas falas; n-aquelas seráns xa longas, pasaba o tempo alancando pol-o corredor de pedra; nin lía os vellos libros da biblioteca, nin cazaba, nin apenas s'entendía cos peisanos. Un bimbastro d'home, xa vellote que soño se lle quentaba o sangue á vista d'unha boa moza.

Os derradeiros en chegar foron o capitán e a súa muller. El era o elemento dinámico d'aquela tertulia de pantasma. Ela inda nova, sempre disposta e faladeira, andaba na angueira de erguer o patrimonio familiar (casiña e viñas, na ribeira outra casa, lameiros, touzas e rendas na parroquia do Chao) botado a disbarate pol-as toladas do pai, un vello aínda vedrayo, amigo das mozas e do viño. O home, un militar liberal de vivo xenio, viñera había pouco do Norte onde se vira por fronte dos osos navarros de D. Tomás e conocera as noites de marcha pol-os penedos vascos, as loitas moi de mañán entre a nevoeira i-o strimiri, o caris nemigo das aldeñas calistas de curazón. Viñera desterrado porque seu xenio demasiado franco e destemido non se coñecía diante das parvadas estratéxicas dos xenzrales da reina. Vivo e ledó, sempre tiña un ollar de desafío pr'a sorna-morna do abade.

Sentáronse, e comezou a xogueta. O grande velón botaba unha luce pálede de lámpara de estudo sobre o falo de cabezas atentas ó correr das cartas. A señora fixaba na mesa o seu ollar abobado, o maorazgo non xogaba. Tristeiro e valeiro de pensamentos, paselaba pol-a grande sala i-a cada volta perdíase na escuridade facendo rencher as vellas táboas do piso.

De súpeto parouse e sintiu un arripio de medo: na alacena onde se gardaba a louza xurdira unha nota cristaiña, soila, temerosa na noite, unha pinga de psalterio de dúas copas que se tocaban. O maorazgo pensou: «É un aviso». E quedou sen enerxía, disposto pr'a desgraza que sen dúbida aletexaba pol-os arredores do pazo n-aquela fría noite de marzo.

Nas verbas dos xogadores, no estralar do fogo, no ar frío que viña pol-as fendas das madeiras, non había nada de particular. Soilo a espera d'algunha cousa.

Salayou o grande portón da muralla, i-os ollos mortos do pai miraron o fillo máis grande entrar pol-a sala. Cativo, torto, enrugado, d'ollos baixos, non parecía levar o sangue d'unha caste fidalga.

Era o herdeiro. Á morte do pai non se porían marcos nos eidos. Os irmans pequenos terían que vivir cuaseque da súa esmola. Respetado e temido pol-a torta intención, tiña sona nas festas e nos fiadeiros de todas as parroquias veciñas.

Aquela noite estaba máis pálede; as súas mans finas lociron na mesa botando as cartas con maestría. O xogo creceu c'a súa presenza; houbo emoción nos vellos e intrín no capitán, hastra entón sementes cortés. De súpeto fíxose un grande silencio i-abatíuse unha sombra nos rostros, cando o herdeiro pousou na mesa unha tras d'outra, hasta sete onzas de Carolus III.

Rematada depresa a tertulia, o pensamento de todos falou pol-a franca boca da muller do capitán. Era veciña de sempre i-estimaba á xente do pazo. O herdeiro tiña a súa mesma idade. Colleuno a un lado:

- Ti fixeches algo malo! - dixo tremendo e angustiada.

Un falso sorrir latexou nos beizos do mozo. Os veciños fóronse aíxiña pr'as súas casas. Fechouse o portón i-acugulouse o silencio nas salas do pazo. A nai tolleía e parva tiña ollos d'espanto.

A noite longa e fría foi percorrida por grandes ventos ouveantes. Ó romper o día a dúas légoas do pazo, as primeiras vellas que correron á misa atoparon o ganadeiro morto no camiño fondo onde inda reinaba a noite. Ferido en loita franca ó voltar da feira, tiña sido romatado por man aristocrática pol-o prezo d'unha xugada de bois.

RAMÓN OTERO PEDRAYO

A EDADE DO FERRO NA GALIZA

(Proseguimento)

Número 8, cecaís d'Ourense. Seición romboidal con ornamento central de dez grupos de catro semicírculos concéntricos. Remate en dobre escocia (fig. 107).

Número 9, cecaís d'Ourense. Seición circular, liso, rematado nunha especie de campañas c'unha punta no interior (fig. 108).

Número 10, de León. Seición circular, liso, rematado en dobre escocia.

Número 11, procedencia descoñecida. Seición romboidal, con remates formados por dous discos grosos, un cilindriño y-un pequeno disco terminal (fig. 109).

Número 12, de Cangas de Tineo. Seición romboidal, ornamentado na parte central por catro aramios retortos que saen das aristas. Remate en landras (fig. 110).

Número 13, de Jubial (Mellid). Seición romboidal, liso, remates en landras.

Número 14, da Croa de Riotorto (Mondoneo). Seición romboidal, liso, remate en landras.

Número 15, do Cruceiro da Cruña (Santiago). Varios anacos de torques, tres asegún Villaamil, catro pra Ferreiro e cinco pra Saralegui; algún con remate en dobre escocia, outro de labor retorto e con oitos.

Número 16, da Croa de Riotorto (Mondoneo). Varios anacos, un con labor retorto e con oitos.

Número 17, do Castro de Masma (Mondoneo). Anaco d'un torque ornamentado con cinceladuras (fig. 111).

Número 18, no Castro de Masma. Anaco d'un torque ornamentado con filigrana, formando lazos con bolinas no medio (figura 112).

Número 19, d'Ortigueira. Seición romboidal, decorado en toda a súa superficie por un ligeiro punteado, remate en landras (figura 113).

Número 20, de Lebução (Chaves, Portugal). Un eixemprar inteiro, de seición romboidal, liso, e con remates en dobre escocia, decorado no disco exterior por un exágono radiado posto no meio de dous círculos concéntricos e restos d'outro torques de seición circular e rematado en pérulos de elegante fectura (figura 114).

Número 21, cecaís de Pontevedra. Seición romboidal, liso e rematado en Landras (Conserva d'il, unha fotografía D. Federico Maciñeira).

Número 22, de Viladonga (Lugo). Seición circular, recoberto nos dous tercios inferiores por un aramio com'os de Foz e da Recadielra, e nos cabos, duas rodelaas feitas c'un fio d'ouro enrolado en espiral. Remate en landras (figura 115).

Número 23, d'Ois (Cruña). Idéntico ó anterior, anqu'aparece hoxe ispidio do aramio enrolado, mais do que conserva sinal.

Número 24, de Centroña (Pontedeume). Idéntico ós anteriores pero con catro rodelaas en vez de duas.

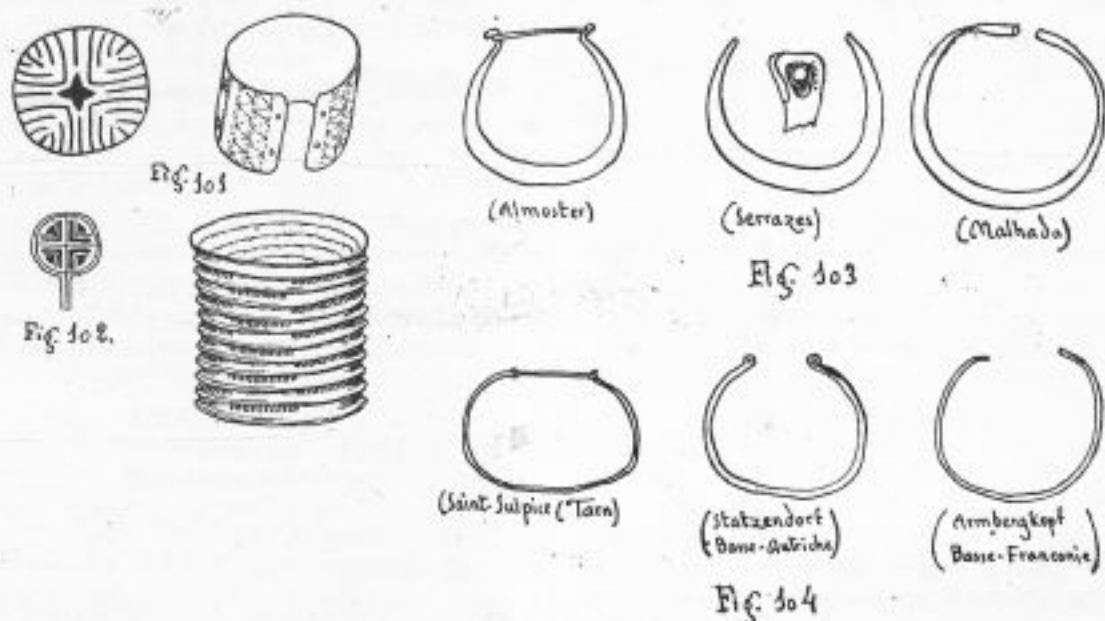
Número 25, S. Vicente de Curtis - Vilasantar - De seición romboidal e remate en landras (1).

Os números 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 e 22, son propiedade do Sr. Blanco Ciceron. Os números 8 e 9 pertenceron ó canónego ourensán Sr. Arteaga. Os números 10, 11 e 12, están no Museu arqueolóxico de Madrid. O 13 na Academia da Historia. Os 14, 17 e 18, pertenceron ó Sr. Villaamil. O 23 a D. Jenaro Ares; o 24 a D. Juan Leira, y-os 15 e 16, desapareceron.

Do conxunto material enumerado, destácase somentes con claridade tres tipos: un de labor retorto e con lazos en forma de oito; outro de

(1) D'este torque había unha reprodución feita por un ourive da Cruña na colección de D. Santiago de la Iglesia.

sección romboidal, liso en con remates en landras, y-o terceiro que comprende os eixemprares recobertos c'un aramio enrolado en espiral. As restantes pezas aprousímanse mais ou menos por algunhas das súas características a estes tres tipos, mais teñen en troques outras particularidades qu'os individualizan notablemente. Tal ocorre cos torques do Museu arqueológico de Madrid cujos remates sepáranse dos correntes en dobre escocia ou en landra, no eixemprar incompleto de Lebução e n-un dos que foron do Sr. Arteaga, que remata en dúas campañás ocas e provistas d'unha punta que cecals serviu pra asegurar un botón d'esmalte ou de vidro.

O procedemento de fabricación dos torques galegos, parece ter sido, pol-o menos pr'os que non teñen labor retorto, sempre o mesmo. Fusión do metal en crisoes e vaciado en moldes separados da barra e dos remates, que se soldaban despois entre si, conseguíndose o decorado ben por grabado de puntos practicado c'un trépano, ben por aplicación de delgados fios d'ouro, sendo tan constante iste carau-te que sollo un eixemprar de todol-os coñecidos ostenta labor cincelado, método que co repuxa'o son os correntes na ourivesaria galo-romana de la Tene.

Os brazaletes - A pesar de qu'esta joia de-beu ser moi usada nos tempos protohistóricos

de Galiza, coma demostran algunhas estatuas de guerreiros y-o mesmo texto de Plinio (1) que fala das pulseiras qu'erán chamadas *viriolae* na Céltica e *viries* na Celtiberia, a pesar de que d'esta denominación parece derival-o nome de Viriatus, qu'eisiste na epigrafía latina das dúas ribeiras do Miño, os brazaletes que craramente pertezan á nosa cultura do Ferro, andan ben escasos en Museus e coleccións particulares.

É moi posíbele que com'enantes s'indicou, algunha manilla do tipo das d'Amozella locira nas campas dos homes dos castros, mail-o seu atpismo impídenos incluílos no cadro da nosa civilización posihallstática, ficando redu-

cida a nosa tarefa a estudar o único eixemprar craramente castrejo que coñecemos.

Iste eixemprar único foi atopado juntamente cos torques a que denantes fixemos referencia, e con anacos d'unha manilla, en Lebução a dúas leguas ó nacente de Chaves, dando Ricardo Severo conta do seu achádego n-un artigo que publicou na *Portugalia* (2) acugulado de citacións eruditas e ilustrado con fartura d'excelentes dibuxos.

Está feito tal brazaletes d'unha folla d'ouro fechada e c'un ensanchamento na parte central,

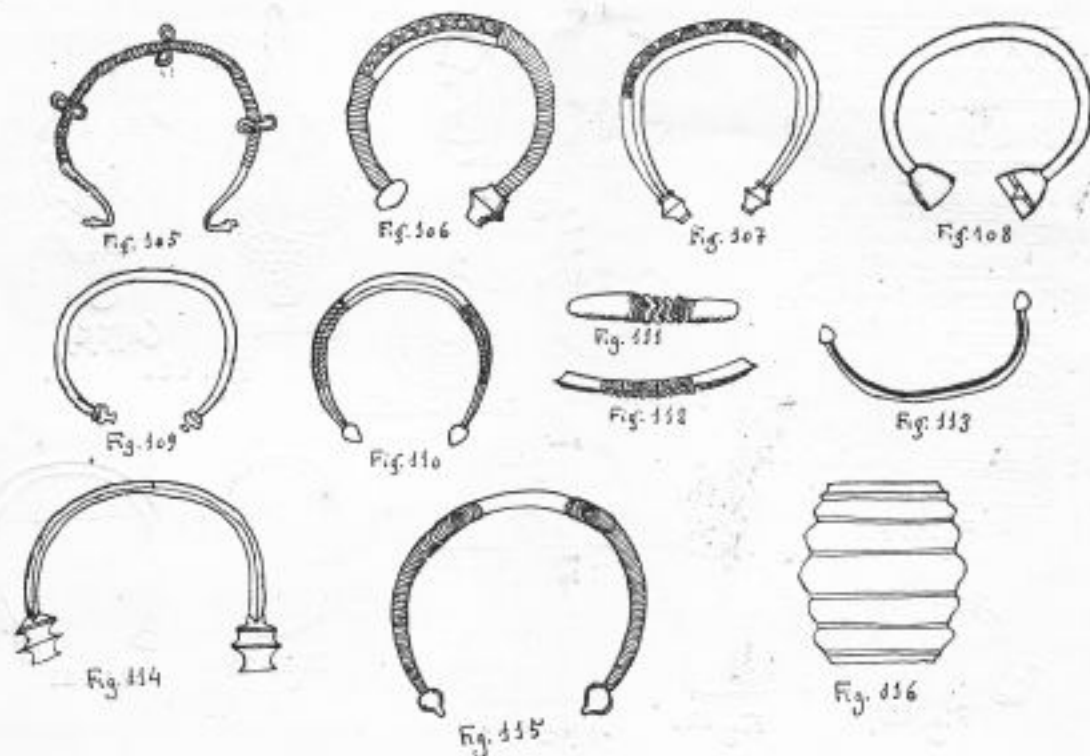
(1) XXXIII, 1A.
(2) T., II, fasc. II.

que dá ó oujeito o aspecto abarrilado característico dos *brassards* da Baviera e do Franco Condado. A sua superficie aparece inteiramente coberta por unha ondulación (fig. 116) posta en senso horizontal, co-as convexidades arredondeadas, prominentes e ampliamente desenvolvidas. Nelas, a mau hábil do ourive, deixou grabada unha serie tan longa e variada de motivos ornamentaes que é case un compendio ou un muestrario da decorativa castreja. As rosáceas dos citanias e nas filigranas dos torques, están aliñadas ós pétalos, ós losangos y ás grecas, finamente executadas, habilmente dis-

gravuras da armilla, veu parar as mais das veces, ó circo da civilización hallstadiana.

Dos motivos sinalados cos números 1 e 7, que califica de cheuvrós, ou formas d'íles derivadas, dí que predominan nas estacións da primeira Edade do Ferro (Hallstatt, Bolonia, Vilanova, Este, Toussen e val do Ródano) y engade qu'os triángulos con circo terminal, vense en enfeites suspensos y en asas de cistas de Magni-Lambert.

Adopa as grecas ds. 5 e 8, que dá pol-o demais coma características da Edade do Ferro, na Cote-d'Or, y os semicírculos do número 9

postas, revelando unha vez mais a técnica adiantada y o gusto artístico dos nosos ourives protohistóricos.

D'esta riqueza d'adornos da manilla de Lebução darán ideia os esquemas da (fig. 117), tomada do citado artigo da *Portugalia*, sendo moi dino de se ter en conta que Ricardo Severo, o ilustre director d'esta revista, que non era un celtómano nin moito menos, e qu'estudou o asunto ceceis un pouco incrédulo ó ligurismo micénico de Sarmiento, ó pelengriñarportodol-os períodos prehistóricos e protohistóricos en procura d'antecedentes e semellanzas das

n-algúns oujeitos de Hallstatt e confesa derradeiramente qu'os trezados do número 3 y os segmentos de circo do 6, son idénticos ós que se ven n-unha folia d'ouro alcontrada en Eygelbilsen (Galia belga).

As rosáceas, as espiras, y os pétalos, relaciónaos co-as figuras semellantes de Sabroso e Brileiros, analogías que podemos estender pol-o que toca ós semicírculos y as espiras, ó decorado d'algúns dos nosos torques.

Si coma se ve, a ornamentación do brazalete transmontano, é de filiación cratística y entra de cheo e pol-a totalidade dos seus elemen-

tos, na cultura galega dos Castros, e si aínda podese aprousimar tal ouxelo, pol-o seu xeito abarrilado os *brassards* das ribeiras do Doubs, non pasa o mesmo co gallonado que cobr'a sua superficie, pois si ben é verdade qu'un laborsemellante ouservase en ouxelos análogos da Cote-d'Or, da Marne e do Jura, a sua disposición é vertical y-empregabase en adornos de brazaletes abertos qu'en nada s'imitan ó de Lebução. Pol-o contrario, nas pulseiras da Edade do Bronce qu'esaminamos no comenzo d'iste capítulo, os gallós anque mais estreitos, aparecen colocados horizontalmente, e feitos

res, lerminando n-us remates, que na fotografa que teño á vista, semellan seren demasiado grosos pra se poder espelar nas furas das orellas, e que fai sospeitar si cecais se sujetarian por presión, ou si estarían en tempos provistos d'unha prolongación filiforme capaz d'introducirse facilmente na dita fura.

Foron as arrecadas joias moi usadas, pol-as mulleres, sobre todo no La Tene I, alcontrándose d'abondo en tod'a área d'ista cultura, presentando moitos dos ejemplares recollidos en Francia (fig. 119) (1) notabres semellanzas cos nosos. Derivan ó parecer todos istos tipos

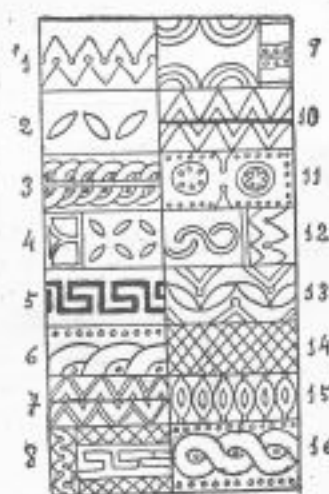

Fig. 117

Fig. 118

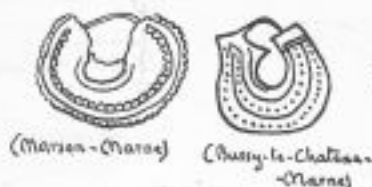

Fig. 119

Fig. 120

Fig. 124

Fig. 125

Fig. 126

Fig. 122

Fig. 123

n-unha lámina d'ouro cilíndrica e pechada, tendo o seu aspecto tanta analogía co d'aquela joia, que necesariamente fai pensar na eistencia d'unha tradición ben anterior ó noso posthallstático e n-ll recollida e conservada.

As Arrecadas. - Villaamil e Castro (1) o afortunado rebuscador d'antiguidades protohistóricas, atopou en terras luguesas as arrecadas que van reproducidas na fig. 118. Forman unha fina lámina aurea circular, dobrada e con adornos lineares de filigrana nos lados esterior-

d'un modelo hallstático, feito generalmente n-unha folla delgada de bronce, ensanchada en crecente car'o centro y-afiada nos extremos, que se trasforma, mais tarde dobrando pra riba os seus bordos, n-unha especie de corabeliña encorvada.

O prototipo hallstático estivo moi estendido, sinalándose a sua presenza nos Pireneos e aínda na Andalucía, extensión que podemos relacionar cos movementos dos celas na península, os coales deberon introducir tamén na

(1) Op. o loc. cit.

(1) Dechelette, Manuel, t. II, págs. 1679 e 1263.

nosa terra ista grás de joias, modificadas logo con arreglo ó gusto local, que chega a producir tipos mais evolucionados e d'indubable fermosura, coma son os alcontrados en Afife e no Castro de Laudos (Portugal) (fig. 120) (1) en qu'o corpo da arrecada desenvólvese en circo graciosamente decorado y-arremata por abaixo n-un triángulo adornado con puntos ou liñas cruzadas en losango, e por riba en dous aneis, nos que prende un cordón destinado a encolgal-o oujeto no lobulo superior da orella.

As Diademas. A diadema ou millor cicais cinto de Ribadeo, a que tantas veces nos refe-

curta, dous guerreiros a pé un en altitude igual e con armas idénticas ás do genete, y-outro que en vez d'espada sostén duas lanzas ou dardos, e un terceiro persoage qu'agarra ascasas de dous caldeiros en forma de situlas. A veira do ginete vese unha vez un cabaliño pequeno, estando os ocos que deixan valeiros estas figuras, ocupados por representacións antropomórficas, peixes aparelados, sapos conchos, aparecendo repetido moitas veces un animal de pescozo dereito, grupa ergueita e longas patas traseiras, cúa identificación é pouco doada. Varias liñas paralelas de puntos sirven de fondo ó cadro, compretando o decorado da

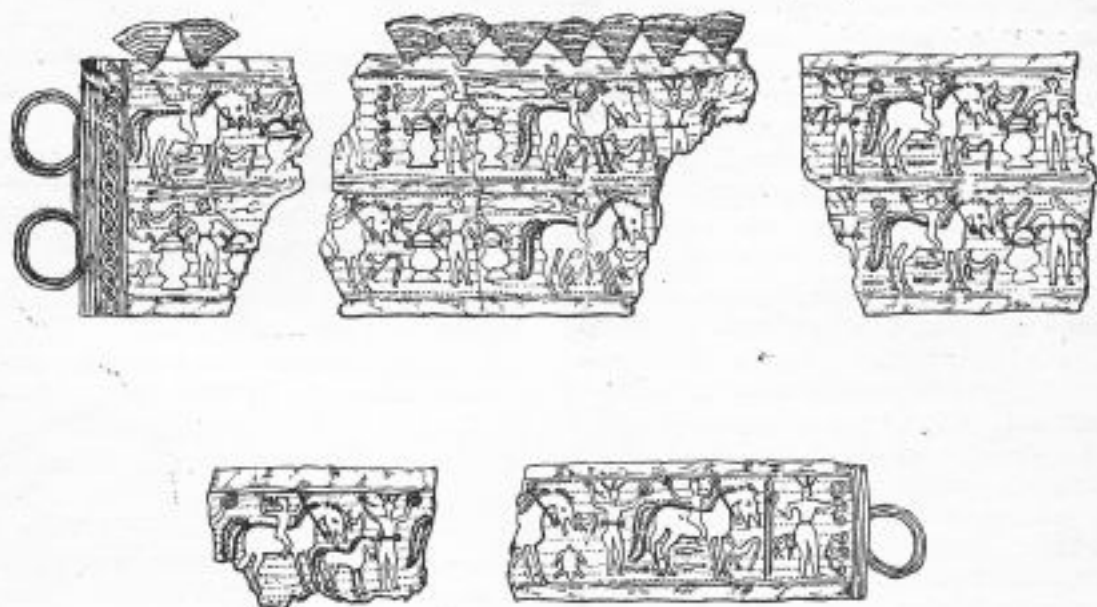

Fig. 121

rimos no trascurso d'iste traballo, sinala coa sua presenza un elemento compretamente novo y-esceucional na nosa ourivesaria preromana.

A mais notabre singularidade d'ista diadema, da coal conservanse soilo cinco anacos, consiste en ter repujadas figuras d'homens e d'animás ás que tampouco afeizoada foi a arte castrejea. As figuras d'homens son catro, que se repeten desenrolándose en faixas horizontás e paralelas: un guerreiro da cabalo, qu'ergue n-unha mau a cetra e n-outra unha espada

jola duas espirás que corren entrelazadas e postas verticalmente no extremo d'un dos anacos, e uns triángulos que se recortan no cimo d'outros dous (fig. 121).

Que é o que se quixo representar no repuxado d'esta diadema ou cinto? Unha danza guerreira? Un combate? Unha escea de cullo ou un rito funeral? Non se sabe. As miudas figuras de xeito esquemático seguen herméticas a pesar dos esforzos que se teñen feito pra penetrar-o seu significado. Qu'infruxo cultural aportou á nosa arte esta representación d'homens e d'animás tan alleas ás acostumadas geometrias das decoracións galegas?

(1) Op. e loc. cit.

Bosch Gimpera (1) pon a diadema de Ribadeo en comparanza co cinto repuxado d'Arcóbriga e c'outras pezas análogas do posthallstático castelán qu'ostentan traballados n-un estilo bárbaro, figuras d'animas, pero di tamén que «recuerda los bronceos repujados de la verdadera cultura hallstática, sístulas de Wetsch, etcétera».

En efecto, antr'os achádegos d'esta rica necrópolis da Carniola, alcontramos tamén repuxados en caldeiros e cintos esceas da vida d'aquí entón: carreiras de carros, combates, desfiles de soldados, sacrificios funerás, que pol-a súa execución, pol-a disposición en faixas paralelas, y-hastra pol-a introdución d'animas nos espazos valeiros, lembran moito o historiado da joia galega. Per'esta especial modalidade de decoración que xurdiu asegún Dechelette (2) baixo o influxo das colonias grégas d'Italia, limita a súa área ós países venetolirios e non parece ter penetrado no territorio verdadeiramente céltigo, en cuílas estaciós fallan por completo esta clás d'adornos.

Tal circunstancia prantea con relación á diadema luguesa un difícil problema tipolóxico, porque debemos creer qu'os Celtas, a pesar da falla que sinalamos, coñeceron denantes da súa entrada na Península o historiado das sístulas e dos cintos venetolirios, ou debemos supor millor a existencia d'unha influencia itálica posterior, semellante a qu'acrimatou na España as fibulas chamadas de cabalo, ou derradeiramente relacional-as figuras das follas áureas de Ribadeo co-as dos vasos gregos, imitadas tamén ó parecer n-algús elxempres de cerámica ibérica?

O isolamento en que viveu a Galiza na Edade do Ferro, y-en col do cual tantas veces temos insistido, parece dar forza á primeira d'estas hipóteses, que cecais futuras descubertas encárguense de confirmar prenamente.

As doas enfiadas. - Na notabre colección de joias antigas do Sr. Blanco Cicerón existen «ocho cuentas desiguales de oro y tamaño como de avellanas, engarzadas en un alambre también de oro, en disposición que pudiera haber servido de collar». Parece ser qu'estas doas, de tal getlo descritas por Villamil,

«ofrecen gran semejanza con los collares de cuentas de oro y otras materias galo-romanas, caladas, que hay en el Museo del Louvre, entre los llamados *bijoux antiques*».

Fundados n-esta semellanza, incruimos na ourivesaria castrexa taes doas de colar, anque pol-o seu atipismo nonos pareza a súa atribución inteiramente segura.

Os brazaletes de bronce. - Anque pol-a materia de qu'están formados, non collen istes brazaletes n-un capítulo adicado ás joias incruimolos n-il por seren os únicos oujeitos metálicos que c'os torques, as armillas y-as diademas, estiveron destinaados escrusivamente ó adorno persoal.

Foi o bronce n-outros países moi empregado na frabricación d'adornos; mais n-o noso, sen dúbida pol-a gran fartura d'ouro, quedou cinguida a súa aplicación á feitura de pulseiras semellantes ás qu'apareceron en Sabroso e na croa do Riotorto (1) e que poden reducirse ós tres tipos seguintes:

A) Aberto, sen remates e de labor retorto (fig. 122).

B) Abertos, de seición circular e rematados n-un ensanchamento anelado e campaniforme (fig. 123).

C) Aberto, de seición circular cos remates ensanchados e revoltos car'o aro (fig. 124).

Teñen istes brazaletes, con certos tipos de febillas, e de torques, indubabres semellanzas y-o seu prototipo hallstático debémolo ver nas manillas tamén abertas e con grosos botós terminás qu'apareceron na necrópolis de Saint-Sulpice (Tarn).

(1) Manuel, I, II, pág., 777.

Pida á nosa administración

O MARISCAL

por

A. Villar Ponte e Ramón Cabanillas

Franco de portes contra envío do seu valor

3'50 pesetas

(1) Portugalla, I, II.
(2) Los Celtas

Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza

O país dos mortos

Un ilustre mitógrafo asturián, D. Constantino Cabal, n-un traballo publicado no *Boletín del Centro de Estudios Asturianos*, ano I, número 4, titulado: *El infierno de la Asturias pre-romana*, quer demostrar que Galiza foi pr'os pobos antigos da Península, pol-o menos pr'os astures, o país ond'iban morar as almas dos difuntos.

Fúndase principalmente n-un conto asturián, no que un señor foi ó inferno buscar a un procurador, e non sabendo com'había saír d'alí, púxose en oración, e d'alí a pouco, aló enriba n-un burato moi outo, apareceu a faciana d'un home que chamaba por el. Era o Apóstol San Yago, o qual botoulle unha corda, e o home gaveou collido á corda pol-o burato enriba, e de que surtiu afora, atopouse en Galiza.

Iste pensar ven arriostado pol-as consideracións seguintes:

Doña Carolina Michaelis de Vasconcellos (non aparez craro cal é a obra que cita, seica é os comentarios ó *Cançoeiro d'Ajuda*, Halle, 1904) di qu'en Compostela hai un burato por ond'un ten que pasar por forza, si non é de vivo, de morto. Ora, iste burato pensa o señor Cabal que debe ser o da cova do Pico Sagro, onde o Barón de Rosmítal quixo entrar, porque lle dixeran que quen entrara, conseguía o perdón dos pecados, mais non entrou, porque un dos qu'iban co-el, entrou e por pouco afoga.

Non hai dúbida que o Pico Sagro é un dos lugares mais cheos de misteiro que hai na nosa Terra. O mais seguro é que sea o *Mons Sacer* de Justino, prolexido de profenacións por un *tabu* qu'alinda somella qu'o arrodeia hoxe. Xa se lle ten dado unhas poucas voltas, mais son tantas as lendas que se viñeron localizar n-el, que calquera dixerá a súa sinificanza primitiva, sen un estudo detido feito á luz das ideas modernas en col da mitoloxía. Todo lugar ond'o misteiro se manifesta, é sen dúbida unha

fenestra aberta sobr'o outro mundo; mais o que sea precisamente a porta d'el é o que non pode enxergar craramente, visto sobre todo, que elq' non coñezo leenda ningunha na qu'iste feito apareza.

En Iroques, na Bretaña, atopa a do *Yeun Elez*, n-unha turbelra ó pé do Mont Saint-Michel, ond'hai un burato fondo, pol-o que s'oyen berrar os condenados. Non se pode negar que hai certas coincidencias leendarias ant'o Mont Saint-Michel e o Pico Sagro; mais se cadra ésta é unha das cousas nas que se non imitan.

Outra cousa hai en relación co-esto, dina de nota:

Hai pol-as terras d'Ortigueira a leenda de que o San Andrés de Teixido layábase un día diante d'El-Señor de s'atopar n-aquél santuario tan lonxano, tan recuado, onde ninguén l'iba rezar, e d'aquela El-Señor, compadecido, déulle consolo, e prometeulle qu'o que non fose visitado en vida, d'alí adiante, tería qu'ir despois de morto, senon non podería entrar no ceo. Pois outro tanto, co-as mesmas verbas cáxegue, refírese n-Asturias, somentes que alí non é o San Andrés de Teixido, senon o Señor San Yago.

Aínda a mesma tradición refírese en Portugal, e conservase na seguinte cántiga que Cabal colle de Doña Carolina Michaelis:

Santiago de Galicia
Vos sodes tão intréseiro,
Ou em morte ou em vida
hei d'ir ao vosso mosteiro.

O qual indica que houbo un transporte de leenda, de Santiago pra San Andrés, e as formas mais antigas consérvanse nos lindellos da *área etnográfica* galega, que colle ademais da Galiza actual, Portugal ata o Douro pol-o menos), Asturias deic'o Navia (pol-o menos), o Vierzo e probablemente Sanabria.

Vollando ó asunto, outras das consideracións con qu'abona a súa tese o Sr. Cabal, é o ser Galiza (con Bretaña e Irlanda) un dos *cabos*

do mundo, un dos fisterres da Europa, conceito qu'aínda lembra a tradición n-aquela cántiga.

Fum ô Santo San Andrés
aló no cabo do mundo...

Crar'está qu'a locución *cabo do mundo*, empregada eiquí a cada istante pr'indicar un lugar distante calquera, se non pode tomar no significado preciso que lle dá o ilustre mitógrafo. En xeral, Galiza podería parecer o cabo do mundo á xente que vive lonxe d'ela; de ningún xeito pr'os que n-ela viven.

E lembra a isle respecto a tradición dos marifeiros da Bretaña, a quen esperan de noite as almas dos difuntos pra qu'os leven á Gran Bretaña, nas suas barcas, e as barcas van tan cargadas d'almas, que s'afunden aí os bordes, e en menos d'unha hora fan o viaxe, que sin as almas, de día, non fan en 24. E relación o Fisterre galego co Fisterre bretón, e o Promontoiro Ariabro co Promontoiro Sacro (Cabo San Vicente, en Portugal).

A terceira consideración importante, é a da tradición, que tanto se dá na nosa Terra, das vilas asolagadas (Limia, Lamas da Goá ou d'Agoa, e outras que non cita, coma as de Carragal, Donñños, Maside etc.) e que pra íl son vilas dos mortos.

Crar'está qu'esas vilas asolagadas pol-as augas, nas qu'aínda se sinten - coma na bretona de Is, que cita a mór abundamento - dobrar os sinos ou cantar os galos, parecen levar á idea de que n-elas viven as almas dos mortos; mais esto se non atopa nin moito menos craro nas lendas, e teno que supor o mitógrafo xuntando datos difrentes. Das lendas, o que se saca mais ben, é que os que alí viven son os que alí vivían cand'a vila foi asolagada en castigo d'un pecado - moitas veces, com'acontece en Maside, por non queren recibir á Nosa Señora, ou a outro persoaxe santo que viña camiñando - e non outras almas que viñeron d'outros lados penar ou gozar alí. E, ademais, os que alí están, son almas en pena, ou son homes vivos *encantados*? Non é doado atopar precisión de conceptos nas creencias populares.

Mais indica en troques o ter habido en Galiza un *río do esquecemento*, o Limia, qu'os gregos ou romanos identificaron co Leteo do seu inferno. Cabal cita o feito que probablemente

inventou Strabon, ou os seus informadores pr'esprical-o nome e o mito. Mais non será mais ben o mito orixinado pol-o nome, e o nome *flumen oblivionis* non virá do nome probabre indixena *Belionis* ou *Bellón* - d'onde *lago Beón* - que levaba o río? O mito prendeuse se cadra n-unha falsa etimoloxía, e o mais seguro é qu'o creeran sómentes os romanos, e cecais os outros habitantes da Península, e non parece moi racional qu'o creeran os indixenas.

É tamén curiosa a cita que fai de *La Romera de Santiago*, de Tirso de Molina:

- ...El campo
nos brindó ¿Que te parecen
los de Galicia?

- Retrato
de los jardines Hibleos.
- Los Eliseos los llamaron
muchos antiguos...

O qual non aparece tampouco craramente en ningunha fonte clásica, senon qu'o debemos tomar com'unha hipérbole de Tirso apoiada en lembranzas vagas, principalmente do Leteo, e cecais d'algunha trabucada atribución a Galiza das lendas das Hespérides, terras tamén occidentais.

Pol-o derradeiro, fai atinadas consideracións en col da convivencia garimosa dos galegos cos mortos. Mais tamén n'esto hai lembranzas do culto dos antepasados e aínda se cadra d'unha mansión das almas, precisamente, non localizada, senon coexistente co mundo dos vivos.

Non podemos ascir á íese do ilustre folklorista. Mais así e todo, o seu traballo resulta ben útil pra nós, mais pol-os problemas que propón que pol-os que resolve. Achega, pr'amosstral-o seu pensamento, unha chea de feitos novos d'estudo, que xuntos vense con nova luz, embora non leven ô mesmo convencimento qu'il ten. Pol-o menos amosstra a importancia da nosa Terra nos problemas da mitoloxía peninsular.

V. R.

Non deixe de mercar

COUSAS por CASTELAO

Prezo CATRO pesetas

OS HOMES, OS FEITOS AS VERBAS

EL PATRIMONIO ARTÍSTICO
DE GALICIA, por ANGEL DEL
CASTILLO, Cruña, 1926.

O Concello da Cruña editou con primor esta fermosa conferencia, dada pol-o seu autor no Salón d'autos do Consistorio o 6 de Febreiro d'ist'ano. É unha de tantas, sempre diferentes, com'o ilustre arqueólogo e querido colaborador e amigo noso, ten feito pra espallar a coñecencia da riqueza artística e moimental da nosa Terra, que ten en Anxel Castillo un antusiasta e teimoso escultador, preparado con respetable aparato de coñecimentos istrumentais.

N-esta conferencia, d'un xeito sintético e con maxistral agudeza, vai amosando Castillo conxuntamente o desenvolvemento histórico da vida e da arte galega, escollendo e pondo en releve as características de cada tempo e de cada estilo, cos mais típicos eixemplos, que ademais dá en fotografías, debidas todas á súa man, pois Castillo ten andado toda Galiza e ten estudado, medido e fotografiado cada un dos moimentos que cita.

Asina, van desfilando diante de nós, a un tempo, as épocas e os xéneros arquitectónicos: o prerománico, o románico e o oxival, na arquitectura cristiá; os pazos e os castelos; logo o barroco: os mosteiros e os pazos, e por fin a escultura, a pintura, a ourivesaría, o mobiliario litúrxico.

Como Castillo, ademais de arqueólogo, é home que ten o senso da historia, sabe ver n-estas cousas a expresión da y-alma inmorente de Galiza, qu'il sabe unha, inconfundible, e chamada aínda a meirandes destíños. O seu labor é de verdadeira importancia na actual renascencia galega, e cando sea coñecido en todo o seu tremendo volume, a cultura galega terase enriquecido en gran maneira.

V. R.

NOTAS SOBRE JUSTICIA
MUNICIPAL, Dr. Pedro
FRAGA DE PORTO, Puer-
tollano, 1926.

O noso compatriota e amigo Dr. Fraga de Porto, coñecido hai tempo no periodismo galego, mándanos iste libro de 135 páxinas sustanciosas, onde fai unha axelada crítica da xustiza municipal española, dand'os seus fundamentos doutrinais ata a esterioridade dos locais onde tal xustiza se fai. Sen que perda

un instante os supremos conceptos teóricos en en que se funda toda minción xusticeira, é iste mais ben un libro inspirado na observación da realidade inmediata do caso xurídico, tal e como s'apresenta no exercicio profesional, no que a repetida inadautación, cando non a irremediabel inadautabilidade do preceito ó feito, a limitadísima previsión da ley, amóstrase flagrante tantas veces.

Estuda Fraga de Porto con moita agudeza a nobre e aínda múltiple función atribuída pol-a lei, inspirada en diferentes criterios a un tempo, ós xuzgados municipais: a d'avenencia, ineficaz nos casos en qu'a ley a fai obrigada, e non autorizada n-outros en qu'a concencia popular a pide, e a d'intervención contenciosa ou punitiva, e aínda a tuitiva, a de xurisdición voluntaria e a de fé pública e rexistro do estado civil, que contribuyen a faceren complexo o cometido d'uns funcionarios a quen tan poucas condicións técnicas se lle eixen e tan mingada representación social se lle concede. Crítica cheo de razón a hierarquización da xusticia pol-a cuantía dos pleitos, e outros vicios das nosas leis orgánicas e adxetivas, de verdadeira importancia, e defende a misión d'educación pública, d'estímulo e de protección dos dereitos de todos que corresponden a algún il, ós xueces municipais. O libro, d'un estilo móvil e claro, false leer con intrínseco e gusto.

LA VIDA DE NUESTROS ANTE-
PASADOS CUATERNARIOS EN
EUROPA, discurso de entrada en la
ACADEMIA DE LA HISTORIA,
do PROFESOR HUGO OBERMAIER,
Madrid 1926

FONDAMENTE suxestivo e interesante o discurso do ilustre caledrático da Historia primitiva do home, lese de un pulo millor que moitas novelas; mais que o traballo inxente e seco de un científico é o parolar sinxelo e sabente d' espezalista que quer facer acesibres e amables os seus coñecimentos a unha sociedade de xentes cultas e non espezalizadas.

Nin por iso ha de coidarse que o Profesor Obermaier se afastara un instante da seriedade mais escrupulosa. O seu segredo está non en arriscar opinións ventureiras nin en describer gabachos cadros sintéticos, se non en esmiuza os datos e avencellar as relazos e os paralelismos etnográficos cos primitivos atuais ata

arrodar cada un dos temas tratados: vivenda, enfeites e vestidos, ritos funerarios, alimentación, caza e arte, de un ambiente vivo e animado que xurde da mesma evidencia dos feitos.

En resumo a primeira hora boa de vulgarización que en col do paleolítico, se ten escrito na península e tamén a mais completa e entrelida.

F. L. C.

REVISTAS

A NOSA TERRA, 1 Sbre. 1926.

SUMARIO: *Follas sin data de un diario de abordo. Ao Mariñeiro afogado*, versos de Manoel Antonio, un dos nosos poetas do mar. - *Esquemas*, por Ramón Otero. D'unha xustiza perfecta; destaquemos dous: «Un paisano facía a casa ó pé do grande penedo que lle daba a pedra. A casa crecía no penedo com'o pito no ovo.» ... «Os antigos l-os árabes fixeron no ceo construcións pechadas, limitadas, in-mobres, euclidianas. A Edade Media fixo o camiño, imaxe do movemento: o camiño de Sant'lago». *Novos dereitos arancelarios para o millo*, en col d'unha disposición recente que, coma de cote, deixa a Galiza no desamparo. - *Semellanzas*, por U. Losada Martínez, sobre o problema das nacionalidades enxergado dende a bioloxía. - *O Congreso de Estudos galegos*, por Ramón Martínez López, sobre unha iniciativa d'Antón Villar Ponte. - *No camiño de Sant Yago*, comenzo da relación da peregrinaxe feita por un falo d'escriitores e amigos galeguistas, por Xavier Pardo. - *Ramón Suárez Picallo*, dando conta da estada en Galiza, conferencias e traballos do ilustre escritor e propagandista do agrupamento da revista *Celtiga*, de Bós Aires, á súa volta de Xinebra, onde estivo d'asesor da Delegación obreira arxentina no Congreso da Conferencia Internacional do Traballo, e do pensar do distinto galego en col da transformación d'ideias en senso galeguista, das nosas colectividades arxentinas. - *Bibliografía*, en col de *Xelo o salvaxe*, de Fernández Armesto.

BIBLOS, revista da Facultade de Letras da Universidade de Coimbra, Marzo e Abril, 1926.

SUMARIO: Dr. Antonio de Vasconcelos, *Arqueología - Duas cartas sobre indumentaria litúrgica na iconografía medieval* (A propósito dos painéis de S. Vicente de Foral. - Dr. Serras e Silva, *Sciência Social e Educação*, estudo de moita importancia, onde fundamenta a prosperidade social na familia, e tra as bases da escola de Leplay pr'o estudo científico da familia. - Dr. Mendes dos Remedios, *Um notavel Memorial dos cristãos - novos*. - Dr. Mario Brandão, *Contribuições para a historia da Universidade de Coimbra - Uma Oração Académica do Renascimento*. - doutor

João da Silva Correia, *Nota pedagógico-línguística - Estilísticas escolares*. - Ernesto Donato *«Os Reservados» da Biblioteca da Universidade de Coimbra*. - *Livros de Portugal* (livros publicados en 1925). - *Biblioteca de «Biblos»*, en col de libros recentes. - *Varia*, en col d'asuntos da Facultade e outras custódias d'ensino.

Junho e Julho, 1926.

SUMARIO: Dr. Mendes dos Remedios, *Finta para o pagamento do perdão*, seguindo vicissitudes dos Xudeus en Portugal. - Alvaro Julio da Costa Pimpão, *A «Crónica da Guiné» de Gomes Eanes de Zurara*, comenzo d'un notabre estudo do escrito histórico mais importante do tempo de D. Henrique o Navegante. - Dr. Mario Brandão, *Contribuições etc.* - Ernesto Donato, *«Os Reservados»*. - Dr. Mario Brandão, *Uma carta acerca da viagem do Cardeal Alexandrino a Portugal*. - *Livros de Portugal*. - *Varia*, con noticia d'unha notabre conferencia do Prof. J. Meunier en col das aplicacións da fonética esprimental ó estudo das lénguas vivas á terapéutica.

REVISTA DE GUIMARÃES,

Janeiro - Junho, 1926.

SUMARIO: *Uma carta de Emilio Hübner a Martins Sarmiento* (encol da citanla). - João Lopes de Faria, *Santa Maria de Guimarães. A jurisdição da sua igreja*. - Carlos de Passos, *Século de Perices*. - A Tiburcio de Vasconcelos, *Coleção de estampas e Índice de gravadores*. - Eduardo d'Almeida, *Os Cónegos da Riveira. Regimento de Sacristia, Tesouro da Colegiada*. - Alfredo Guimarães, *Azulejos de Guimarães* (estudo), sobre arte tan portuguesa; refírese ós revestimentos d'algúnhas igrejas. - Alberto V. Braga, *Usos e costumes, tradições e bruxaria na obra de Camilo Castello-Branco* sumamente curioso. - Mario Cardozo, *Consagrado às Ninfas (Acêrca de uma lápida votiva do Museu Arqueológico da Sociedade Martins Sarmiento)*. - Alberto V. Braga, *Boletim - Conferencia*, dada por Antonio Sergio na Sociedade Martins Sarmiento. - Francisco de Assis P. Mendes, *Balancete da Sociedade*. - *Relação dos socios*.

GIL VICENTE, 1 e 2.

2.ª Serie, 1926.

SUMARIO: *Um ano volvido - A imortalidade de Antonio Sardinha*, por João Ameal. - *O casamento de meus avós* (conto inédito) de Antonio Sardinha. - *A Antonio Sardinha* (soneto) por Simeão Pinto de Mesquita. - *Uma página de memorias* por Rodrigues Cavalheiro. - *Obras de Antonio Sardinha*. - *A lição do mestre*, por Horacio de Castro Guimarães. - *Chuva da tarde*, por César de Oliveira. -

Antonio Sardinha, por Tavares Ferreira. - *Velharias Vimaraneses*, por João Lopes de Faria. - *A nossa casa* (quadras) por Parente de Figueredo. - *O Anatema de Flandres*, por João de Ourique. - *Crónica política*, por Rolão Preto. - *Integralismo lusitano*, nota da Junta Central. - *Vitrina dos livreiros*, por M. Alves de Oliveira. - *Revistas novas*. - *Gravura* (Antonio Sardinha no seu gabinete de trabalho).

O INSTITUTO, 4.ª serie, vol. 2.º, número 4, Coimbra, 1926.

TRAI un interesante traballo do Sr. João da Silva Correia, sobre *O problema do simbolismo fonético*, con afinadas consideracións dos fonetistas modernos en col da independencia antr'o valor semántico das verbas e o seu son, e estudo da harmonía imitativa nos poetas e seus fundamentos. - O Dr. Gustavo Cordeiro Ramos sigue o seu estudo da *Epopéia alemá de Kudrun*, e das súas heroínas galegas e portuguesas, a principal, Hildeburg, chamada n-un pasaxe, *Hildeburg de Galiza* («Hildeburg diu edele von Galizen fande») e Hetel, que tiña o seu castelo en *Campatille*, que Wilmann identifica con Compostela. - *Prehistoria de Salamanca*, pol-o P. César Morán Bardón, agustino, con referencia das estacións paleolíticas e neolíticas, de 32 dólmenes e 4 penedos, dous d'íles abaladoiros, da rexión salmantina. - *Subsidios para a historia da música em Portugal* por Sousa Viterbo. - *Observações á hipótese de Mr. L'Abbé Moreux sobre «La Science Mystérieuse des Pharaons»*, por João Carlos A. B. da Costa Gomes, rebatindo a creenza de qu'as indubidabelmente pasmosas coincidencias nas mensuras da Gran Pirámide, xa outrora esculcadas por Piazzi Smith, Ralston Skinner, Kennet Mackenzie e outros, poidan ser intencionadas. O Sr. Costa Gomes desfai algú dos cálculos do abade Moreux. Nós, sen que pensem que tan prodixosa ciencia se poida atribuír ós antigos - cúa cencia podería sen dúbida ser ben superior á nosa

n-outras cousas, se cadra - e coidando que despois de todo, poida qu'elo non encerre máis ningún, non deixamos d'atopar curiosas algunhas das coincidencias, especialmente as das coordenadas xeográficas do moimento, a súa perfecta orientación, e a súa posición no vértice do Delta, e mais aínda non tendo sido precuadas. - *O desacato que se diz practicado em Coimbra pelo Arcebispo de Braga D. João Peculiar, não tem base histórica aceitável*, por Mgr. José Augusto Ferreira. - *Tentativa de interpretação simples da «Teoria da Relatividade Restrita»* pelo Almirante Gago Coutinho. - *Bibliografía*, en col d'un traballo de Homero Seris sobr'a *Reaparición del «Tirant lo Blanch» de Barcelona de 1497*. - *Libros recibidos*.

BOLETIN DE LA REAL ACADEMIA GALLEGA, 1 Sepbre, 1926.

TRAI unha lembranza en honra do que foi seu ilustre Presidente D. Francisco Ponte y Blanco. - *Los altares primitivos del Apóstol Santiago*, por Celestino García Romero (non traí máis qu'a introdución do traballo, en col dos primitivos altares cristiáns). *Estudio bibliográfico-crítico acerca de Rosalia de Castro*, por Eugenio Carré Aldao (continuación). - *Palacios y fortalezas de la Mitra de Santiago antes de la guerra hermandina*, por José Couselo. - *De la guerra de la Independencia: La Gándara de Piñeiro*, por Manuel Amor Meilán. - *Sección Oficial*, incluíndo unha relación das obras de numismática que ten a Academia. - *Noticias*: sobr'a visita á Cruña de Miss Georgiana Goddard King, autora de *Pre-Romanesque Art in Spain*, e da importancia descuberta d'unha eirexa cristiá primitiva, con voltas e parés adornadas de pinturas debaixo da eirexa actual de Santa Baya de Bóveda, término do concello de Lugo, un dos máis importantes achádegos arqueolóxicos d'íste anos en Galiza.

Imprenta LAR. Real, 36 - A CRUÑA

XX

Dr. MOSTEIRO

MÉDICO ODONTÓLOGO

Medicina e Cirugía da boca -- Electricidade -- Rayos X

A Clínica Dental máis completa de Galicia

SÁNCHEZ BREGUA, 5-1.º

A CRUÑA

Apartado 67

Telefone urbano 78
Id. Interurbano 49

Fernández, Torres e C.^a

FERROS -- ACEIROS -- FERRETEIRIA
MAQUINARIA AGRÍCOLA

Linares Rivas, 12

A CRUÑA

LUIS FÁBREGA

DROGUERIA E FARMACIA

Progreso esquina a Luis Espada
OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu'os de pruma e limpa millor
Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Reloxería ZENITH

Máquinas parlantes, Discos, Agullas
e Accesorios

M. Calviño
OURENSE

A mais económica de Galicia

MERQUE VOSTEDE

SÍNTESE XEOGRÁFICA DE GALICIA
por Ramón Otero Pedrayo

SANATORIO QUIRURJICO

DIREITORES

Manuel Peña Rey

Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco

Cirugía geral
Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado fronte á Alameda do Cruceiro, ten todol-as condicións precisas.—Practicase toda crás d'operación.—Dotado de todol-os
adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda,
con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auxilios, procesos inflamatorios, reumatismo, etcétera.
Lámpara de cuarzo pra sol d'altitud e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera.
Admítense embarazadas, e cóntase con material esterilizado pra fora da cidade en casos d'urxencia.—Poden colaborar en
todol-os compañeiros, previo consentimento dos directores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto
Macía e Valeiras, Apartado 18-- Ourense

Augas bicarbonatado-sódicas de
M O N D A R I Z

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO
Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das
estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre

F. ROMAN E SACO
DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19

Telefone 28

OURENSE

ADEQUIRA

SINZESSE: XEOGRÁFICA

DE: GALICIA: POR: R.

ОЗЕРО: ПЕРЬАГО

TRES pesetas

[illegible]

SI L'E INTRESA

O M A R I S C A L

Lenda trágica-histórica por

Ramón Cabanillas e Antón Villar Ponte

Pídao á Adeministración de LAR Real, 36 1.º - A Cruña a 3'50 pesets